

"Ben, manevî miras olarak hiçbir nass-ı katı (ayet), hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevî mirasım, bilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü güçlükler önünde, belki amaçlara tamamen eremediğimizi, fakat asla ödün vermediğimizi, akıl ve bilimi rehber edindiğimizi onaylayacaklardır. Zaman hızla dönüyor, milletlerin, toplumların, bireylerin mutluluk ve mutsuzluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve bilimin gelişimini inkâr etmek olur. Benim, Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde akıl ve bilimin rehberliğini kabul ederlerse, manevî mirasçılarım olurlar"

(Kaynak: Hamdullah Suphi Tanrıöver'den naklen, Cemal Kutay, Mustafa Kemal'in Ufuktaki Manevî Mirasçısı ile Sohbet, s.2-3; İsmet Giritli, Kemalist Devrim ve İdeolojisi, s. 13)

Atatürk, Bilim ve Üniversite

Atatürk'ün Türk tarihindeki önemli yeri işaret edilirken ilk akla gelen "vatan kurtarıcılığı" ve "devlet kuruculuğu" özelliklerinin yanında, diğer önemli özelliği "çağdaşlaşma önderi" olmasıdır. Öyle ki bu sonuncu özellik Atatürk'ü sadece Türkiye için değil, modernleşme yolundaki başka toplumlar için de model haline getirmiştir.

Atatürk, gençlik yıllarından beri çağdaşlaşma kavramı ile yakından ilgilidir. Atatürk'ün bu konudaki fikirlerinin oluşmasında kendinden önce yaşanmış olan olayların, tecrübelerin, Atatürk'ün yetişmiş olduğu çevrenin, okuduğu kitapların, kamu görevlerinde edindiği tecrübelerin ve gözlemlerin büyük etkileri vardır.

Atatürk'ün çağdaşlaşma atılımlarını değerlendirirken -ki üniversite reformu da onlardan biridir- Türk toplumunun Atatürk'ten önce yaklaşık 200 yıllık bir deneme dönemi geçirdiğini hatırlamak gerekir. 1718'den 1918'e kadar uzanan bu dönemde, önce Avrupa'nın askeri alanda tartışılmaz üstünlüğü görülmüş, dolayısıyla askeri teknolojiye yönelik alanlarda alıntılar yapılmak istenmiştir. Ancak askeri teknoloji alıntısının okul, dolayısıyla bilim yoluyla olacağı görülmüş ve bu amaçla modern askeri okullar açılmıştır. Bunları sivil meslek okulları izlemiştir.

Sürekli hale getirilen elçilikler, tercüme odaları ve yabancı dil öğrenimi ile yenileşme hareketi, askerlik ve milli eğitim alanından çıkarak yeni bir siyasi düzen arayışına yönelmiştir. Bu gelişme Tanzimatla belirginleşip 1876 ve 1908 Meşrutiyet dönemlerinde bu yolda ciddi adımlara dönüşmüştür.

Son yıllarını Atatürk'ün de kavradığı yaklaşık 200 yıl devam eden bu yenileşme hareketleri, istenen sonuca ulaşmış mıdır? Ulaşmamışsa nedenleri nelerdir? Bu nedenler Atatürk'ün olaya yaklaşımını nasıl etkilemiştir?

Belirtilen dönemde Türk toplumunun modern eğitim yapan askeri ve sivil okulları, batıdan alınmış kanunları ve bunlara göre çalışan nizamiye mahkemeleri ve parlamenter rejim anlayışı ile artık kolayca geriye dönemeyecek ölçüde batıya yönelmiş bulunduğu bir gerçektir.

Ancak yapılanlar Devleti yıkılmaktan kurtaramamış, 1908'lerde daha da yoğunlaşan krizler imparatorluğun yıkılmasına yol açmıştır.

Başarısızlığın nedenleri nelerdir? Bunların Atatürk'ün tutumunda etkileri var mıdır?

Belirtilen dönemde yenilik yapmak isteyen devlet adamları kendi kavrayış ve anlayışı ölçüsünde batıdan birşeyler almaya çalışmışlardır. Ancak yapılanlar arasında süreklilik olmaması, neyin alınıp neyin bırakılması gerektiği tartışması Atatürk'e kadar devam etmiş ve sistemli bir yenileşmeyi engellemiştir.

Sonuçta zamanla toplumda bir kültür ve medeniyet ikileşmesi, hatta çatışması meydana gelmiştir. Dolayısıyla ne eskiyi koruma ve ne de yeniye tam anlamı ile benimseme mümkün olmamıştır.

Bu ortamda hazırlıksız ve zamansızca girilen Birinci Dünya Savaşı, İmparatorluğun dağılması ve anayurdun dört bir yandan düşman işgaline uğraması ile noktalanmıştır.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Atatürk'ün temel amacı, devletin bir daha aynı duruma düşmemesi ve sonsuza kadar yaşaması için gerekli önlemleri almaktır. Atatürk devrimleri adını verdiğimiz bu önlemlerin amacı Türkiye Cumhuriyetini topyekün ve bir an önce çağdaş medeniyetin ortağı haline getirmektir.

Çağdaş medeniyeti topyekün uygulamak, yeni Türkiye Cumhuriyeti için bir hayat-memat politikası olarak benimsenmiştir. Atatürk bu yolda kararlı atılımları yaparken, eskilerin yaptığı gibi "kültür-medeniyet ayrımı"na rağbet etmemiş, genelde benimsediği gibi rasyonel ve pragmatik bir yaklaşımla, çağdaş medeniyeti bir bütün olarak ele almış ve "topyekün yenileşme"yi "başarının vazgeçilmez şartı" saymıştır. Dolayısıyla, kendinden önceki yenileşme hareketlerine göre, Atatürk devrimleri radikal bir nitelik gösterir ve köklü düzenlemeleri amaçlar. Nitekim söz konusu edeceğimiz üniversite reformunu da bu çerçevede içinde incelemek gerekir.

Hatırlanması gerektiği gibi, çağdaş medeniyetin oluşması, fikir ve düşünce hayatında rasyonel düşüncenin ön plana geçmesi, başka bir deyimle kafalara "bilim zihniyeti"nin yerleşmesi ile mümkün olmuştur. Bu konuda öncülüğü de haliyle yüksek bilim kurumları yapmışlardır.

Dolayısıyla çağdaş medeniyete giden yol, bilim ile onun pratiğinin uygulanmasından oluşan ve insanoğlunu doğaya hakim duruma getiren teknolojiden geçmektedir.

Rasyonel ve pozitivist bir düşünce yapısına sahip olan Atatürk, Türkiye'ye bilimin rehber olmasını en sağlıklı yol olarak göstermektedir. Bu görüşünü güçlü ifadesi ile kitlelere aktarır. Nitekim Büyük Zafer'den üç ay sonra, Bursa'da öğretmenlere şöyle seslenir:

"Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur". Gene aynı konuşmada **"milletimizin siyasi ve içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz, ilim ve fen olacaktır"** demiştir.

22 Eylül 1924'de Samsun'da öğretmenlere seslenirken, "Dünyada her şey için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir" sözleri ile bu husustaki düşüncesini en açık ve en kesin şekilde ortaya koyar. Nihayet Onuncu Yıl Nutku'nda "Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir" sözleri ile meselelerimize hangi yoldan çözüm aranması gerektiğini, şüpheye mahal kalmayacak bir surette ifade eder. Atatürk'ün "en hakiki mürşit ilimdir" diye tanımladığı müsbet bilimin üretildiği yerler ise üniversitelerdir.

O sırada Türkiye'nin tek bir üniversitesi vardır: İstanbul Darülfünunu. Darülfünun o zamanki yapısı ile Atatürk devrimlerini yaşamakta olan Türkiye'nin ihtiyaçlarına, atılımlarına cevap verebilecek vaziyette midir? Değildir. Dolayısıyla 1922'den 1932'ye kadar uzanan on yıl boyunca Darülfünun'a yeni imkânlar verilerek kendi kendisini yenilemesi beklenir.

İlk önce Darülfünun'a eski Harbiye Nezareti binası tahsis edilir. Daha sonra 1923'te müderris maaşlarına önemlice bir zam yapılır, 1924'de Darülfünun'a vakıf mallarına sahip olmak hakkı verilir.

21 Nisan 1924 ve 499 sayılı kanunla Darülfünun'a tüzel kişilik tanınır ve 7 Ekim 1925 talimatnamesi ile idarî ve ilmî özellik verilir. Bu talimatnameye göre, Darülfünun Emini, müderrisler ve muallimlerin seçecekleri, en çok oy alan iki aday arasından Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tercih edilecektir.

Sonuç itibariyle 1922'den 1932'ye uzanan dönemde, hükûmet Darülfünun'un öğretim ve programına karışmamış, gelişmeleri üniversiteden beklemiştir.

Ancak Darülfünun'da Türkiye'nin gidişine uygun bir faaliyet görülmediği gibi inkılâba ters gelen olaylar meydana gelir. Meselâ, 1924'de Darülfünun bahçesinde resim çektiren öğrenciler idarece cezalandırılmışlardır. Olay Ankara'da tepki uyandırmıştır. Daha sonra meydana gelen bazı öğrenci olayları Meclis'e intikal etmiş ve Darülfünun'un muhtariyetinin kaldırılıp kaldırılmaması tartışılmıştır.

Benzeri olayların yanısıra, Darülfünun'daki iç çatışmalar ve tartışmaların gazete sütunlarında boy göstermesi hocalar arasında özellikle bilimsel açıdan karşılıklı şiddetli eleştiriler, üniversite konusunun gündeme gelmesinde etken olmuşlardır.

Fakat anlaşıldığına göre, inkılâpçı çevrelerde, en ağır eleştiri Darülfünun'un inkılâplara karşı kayıtsız davranmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'yi topyekûn çağdaş medeniyet ve

kültürün ortağı yapmayı hedefleyen Atatürk inkılâplarının yürütülmesinde Darülfünun kayıtsız, ilgisiz bir görünüm içindedir. Maarif Vekili Reşit Galip bunu şöyle ifade eder: "... Memlekette sosyal ve siyasî büyük inkılâplar oldu. Darülfünun bunlara karşı tarafsız bir gözlemci kaldı. Ekonomik alanda anlamlı hareketler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz görüldü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları öğretim programına almakla yetindi. Harf devrimi oldu. Öz dil hareketi başladı. Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih anlayışı, millî bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darülfünun'da buna ilgi uyandırabilmek için üç yıl kadar uğraşmak ve beklemek gerekti, İstanbul Darülfünun'u artık durmuştu, kendisine kapanmıştı. Vustaî bir tecerrüt içinde dış âlemden elini ayağını çekmişti."

Devrin fikir adamlarından bazılarının görüşlerini vermek de faydalı olacaktır.

Burhan Asaf (Belge) Kadro Dergisindeki bir yazısında: "Hayatın her safhasında değişiklikler yaparak ilerleyen Türk inkılâbı memleketin yegâne ilim ocağında tek bir akis uyandırmaya muvaffak olamamıştı." ifadesiyle Darülfünun'u itham eder. F. Rıfkı Atay ise, 17 Temmuz 1932 tarihinde Cumhuriyet'te "Darülfünun Türk inkılâbına dair on seneden beri bir tek sayfa telif etmemiştir. Darülfünun'un memleketin maddî ve manevî müesseselerinin hepsine dokunan yepyeni maddî, manevî bir nizam yaratan Türk inkılâbına karşı bu vaziyeti nasıl tahlil olunabilir? Biz ne bitarafılığı ne de kifâyetsizliği kabul ederiz." görüşündedir.

Dönemin bütün siyasî ve kültürel hareketlerine yön veren Atatürk için Türkiye'nin temel hedefi, en hayati meselesi, çağdaş medeniyet ve kültürün tam bir ortağı haline gelmektir. Bunun yolu bilimden, teknolojiden geçtiğine göre, Darülfünun'u çağdaş bilimi üretecek seviyeye getirmek elzemdir. Atatürk inkılâplarının geleceği bu yoldaki başarıya bağlıdır. Atatürk her zamanki gerçekçiliği ile on yıl bekledikten sonra meseleye köklü bir çözüm getirmek için faaliyete geçer. Objektif ve isabetli bir karar verebilmek için önce bu konuda tarafsız ve yabancı bir bilim adamı görevlendirildi. Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü A. Malche Türkiye'ye davet edildi. Darülfünun hakkında kendisinden rapor hazırlaması istendi. Malche yaptığı geniş incelemelerden sonra görüşlerini Bakanlığa sundu. (1 Haziran 1932).

Malche raporunu hazırlamadan önce, siyasî şahsiyetler, Darülfünun'un hocaları, öğrencileri ile görüşmüş, derslere girmiş, seminer, laboratuvar çalışmaları ve kütüphaneleri incelemiş, hastaneleri, hatta bazı liseleri ziyaret etmiş, öğrenciler arasında bir de yazılı anket tertiplemiştir. Ayrıca öğrencilerin hayat tarzlarını, malî durumlarını, serbest zamanlarını incelemiştir.

Böylece Darülfünun hakkında hiçbir peşin hüküm sahibi olmaksızın, objektif bir değerlendirme yapmak imkânını bulmuştur. (Raporun tam tercümesi ve Atatürk'ün değerlendirmesi için Bkz. Prof. Dr. Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları" Atatürk Araştırma merkezi Dergisi, C. I, S. I, s. 3-96).

Prof. Malche raporunun ilk sayfalarında öğrenci ile öğretim araçları üzerinde durmakta, öğrencilerin henüz harp nesline mensup bulunmaları dolayısıyla, fazla heyecan ve vaka ile dolmuş bir çocukluğun ve bazen eksik bir orta tahsilin tesirleri altında bulduklarını belirterek, taşradan gelen bazı öğrencilerin hayatlarını işgal eden maddi sıkıntılar içinde yaşadıklarına dikkati çekmekte ve özellikle Türkçe yayınların yetersizliği ve yabancı dilden eserleri okumaya ve anlamaya muktedir öğrencilerin azlığı sebebiyle, Darülfünun'da öğretimin sadece ders notlarına dayanmasının sakıncalarını dile getirmektedir.

Bahis konusu rapora göre:

1. Darülfünun'un hukukî vaziyeti netleştirilmeli, ilmî muhtariyet korunmakla birlikte, idarî ve akademik personelin seçiminde hükümet sorumluluğu üzerine almalıdır.
2. Darülfünun kendisini bilinçli bir şekilde muayyen bir noktaya sevkeden ilmî ve fikrî bir hızdan nasibedar görünmemektedir. Yeni bir teşkilâtı gerektiren sebeplerden biri de budur.
3. Profesörlerin tayini Darülfünun'un geleceği için her şeyden önemlidir. Alâkadarlar müstakbel arkadaşlarını seçiyorlar. Alâkadarlar fena hâkimlerdir. Onların reyine müracaat etmeli, fakat karar dışardan verilmelidir. Darülfünun'un müstakbel hocaları tercihen yurtdışında yetiştirilmelidir.
4. Darülfünun'da öğretim metodu ders notlarına dayalı olup, ansiklopedik bilgileri kapsamakta ve her sene değişmeden tekrarlanmaktadır. Bu öğretim yaratıcı değildir. Uygulamalı dersler ve seminerler ile öğrenci kişisel araştırmaya yönlendirilmelidir. Buna paralel olarak imtihan usulleri de değiştirilmeli, hafızaya dayalı bilgi yerine uygulamaya yönelik bilgiye öncelik verilmelidir. Darülfünun'un herşeyden önce vazifesi, düşünür dimağlar yaratmaktır.
5. Türkçe ilmî yayınlar yetersizdir. Öğrenci yabancı dil bilmiyor. Dolayısıyla öğrenciye okuduğunu anlayacak bir yabancı dil ilk yıllarda mutlaka öğretilmelidir.
6. Kütüphaneler fakir, hizmet saatleri ve çalışma şekilleri yetersizdir. Kütüphaneler merkezleştirilmeli ve öğrenciye kitap sağlamalıdır.
7. Darülfünun ilmî zihniyeti yaratmakla görevlidir. Bu öğrencileri bizzat kişisel araştırmalara yöneltmekle mümkün olacaktır. Bunu sağlamak için de öğretim üyelerinin ders saatleri dışında öğrencilere zaman ayırmaları, öğrenci ve araştırma ile daha fazla meşgul olmaları gereklidir.
8. Darülfünun'da öğretim her şey demek değildir. Darülfünun'un vazifeleri arasında, öğrencileri manen geliştirecek temiz ve seçkin bir ortam temin etmesi de vardır. Darülfünun öğrencinin sosyal ihtiyaçlarını sağlayacak tedbirler almalıdır. Pansiyonlar, yurtlar, kantinler temin etmeli, spor hayatını geliştirecek çözümler getirmelidir. Ayrıca mezunlarla ilişkiyi devam ettirecek kuruluşlar oluşturulmalıdır. Özetle, öğrencinin Darülfünun'u kendi evi ve fikri vatanı gibi sevmesi sağlanmalıdır.
9. Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memleketin meseleleri Darülfünun'un çalışmalarına öncelikle konu teşkil etmelidir. Türkiye'nin coğrafyası, jeolojisi, tarihi, sağlık meseleleri, sanayisi, güzel sanatları... vs. Darülfünun'un ilk araştıracağı konular olmalıdır.
10. Darülfünun'un yenileşmesi yeterli değildir. Kurumun aynı zamanda geniş bir çevreye faydalı olması lâzımdır. Bunun için Darülfünun harice açılmalı, meselâ ortaöğretim elemanlarına tekâmül kursları ve halka açık konferanslar düzenlemeli, tatil aylarında kongreler, seminerler tertiplemeli, halka hitap eden bir dergi yayınlanmalıdır...

Atatürk, Malche'in raporundaki hususların önemli bir kısmını benimsemiş ve bu raporu bir kültür programı gibi telâkki ederek, millî ve çağdaş üniversiteyi oluşturmak için hemen uygulamaya koydurmuştur.

Maarif Vekaletinde oluşturulan bir komisyon hazırlıklara başlar. Fakültelerin görüşleri alınır. Neticede Atatürk inkılaplarının uygulanış metoduna uygun bir şekilde köklü bir çözüm yolu benimsenir. Darülfünun'un ilga edilerek İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden teşkil edilmesi kararlaştırılır.

Darülfünun 31 Mayıs 1933 tarihinde yasa ile 31 Temmuz 1933 tarihi itibariyle ilga edildi ve yeni üniversite 1 Ağustos 1933 tarihi itibariyle oluşturuldu:

1 Ağustos 1933'ten 1 Mayıs 1934'e kadar devam edecek muvakkat dönemde, idareyi maarif vekilinin deruhte etmesi uygun görüldü. İstanbul Üniversitesi'nin yeni kadrosu üç kaynaktan yararlanılarak oluşturuldu:

1. Eski Darülfünun'dan kadroya alınanlar.
2. Avrupa üniversitelerinde öğrenim ve ihtisaslarını başarı ile tamamlayıp yurda dönenler.
3. Yurtdışından getirilecek yabancı profesörler.

Yeni üniversitenin başarısı kadrosunun oluşmasına bağlıydı. Bunlar yeni üniversiteye ruh vereceklerdi. Bunun için Batı Avrupa'dan tanınmış bilim adamı getirtilmek isteniyordu: Her millettten çeşitli gruplar halinde. Fakat bu mümkün olmadı. Ancak dramatik bir tesadüf Atatürk'ün modern üniversite yaratmak arzusuna yardımcı oldu.

Rejim değişikliği geçiren Almanya, ari ırktan olmayan üniversite hocalarını Nisan 1933'ten beri tasfiye etmeye başlamıştı. Yahudi asıllı bu ilim adamları hayatlarını ve geleceklerini tehlikede gördüklerinden yabancı ülkelere ilticaya başladılar. Bunların bir kısmı İsviçre'de Zurih'te Prof. Dr. Ph. Schwartz başkanlığında yurt dışındaki "Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti"ni kurmuşlar ve başka ülkelerde iş aramaya başlamışlardı. Cemiyet Prof. Malche aracılığı ile Türk Hükümeti ile temasa geçti ve dünya çapında ün yapmış öğretim elemanı sağlamak vaadinde bulundu. 6 Haziran 1933'de İstanbul'da Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip ile yapılan toplantıda 30 kişilik bir liste üzerinde mutabakat sağlandı.

Buna göre yabancı Profesörler:

1. Üniversitede tam gün çalışacaklardır.
2. Öğrenciler için çevirmenler yardımı ile Türkçe ders kitaplarını en kısa zamanda hazırlayacaklardır.
3. Üçüncü yıldan itibaren Türkçe ders vereceklerdir.
4. Hükümete gerektiğinde bilirkişi raporu hazırlayacaklardır.

Karşılığında;

1. Yüksek maaş, taşınma ve yol giderleri verilecek, sağlık sigortası ödenecektir.
2. Çalışma arkadaşlarını Türkiye'ye getirip görevlendirme hakkı tanınmıştır.
3. Yabancı öğretim üyelerine devlet himayesi garantisi verilmiştir.

Böylece oluşturulan İstanbul Üniversitesi Avrupa standartlarında bir üniversite haline gelmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken noktalar vardır.

Atatürk yeni üniversiteyi oluştururken kadronun seçkin olmasına itina etmiştir. Gelen Alman Profesörlerinin bir kısmı dünya çapında ün sahibiydi. Nitekim Türkiye'den ayrılanlar dünyanın tanınmış üniversitelerinde yer bulmuşlardır.

Bu görevlendirmelerde gelenlerin siyasî fikirleri dikkate alınmamıştır. Mültecilerin bazıları Almanya'da hapisten kaçarak gelmiş, bazıları kamptan kurtarılmış ve Türkiye'de tam bir huzur

ortamında kendilerini yenilemek imkânını bulmuşlardır. Kendilerine inisiyatif tanınmış, yetkiler verilmiştir. Gerektiğinde özel surette yardımlar yapılmıştır.

Alman hocalar yeni üniversitenin akademik geleneklerinin oluşmasında, ders kitaplarının hazırlanmasında, özellikle geleceğin Türk bilim adamlarının yetişmesinde etkili oldular.

Unutmamak gerekir ki, Alman Üniversiteleri XIX. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl ortalarına kadar, yayınları ,yeni buluşları ve güçlü bir iş disiplini ile dünyanın en gelişmiş üniversiteleri özelliğini taşıyorlardı.

Bu nitelikler yeni oluşturulan İstanbul Üniversitesi'nin sağlam bir temelde yükselmesinde etkili oldular. Nitekim derslerde nakilciliğin yerine deney, gözlem ve uygulamalar ağırlık kazanmış, araştırma zihniyeti ünivesiteye yerleşmiş, yabancı dil ve yayınlar ön plana çıkmıştır. Özetle kısa sayılabilecek bir dönemde İstanbul Üniversitesi batı standartlarında bir üniversite olarak isim yapmıştır.

Diğer bir göze çarpan bir yenilik de, üniversitenin halk konferansları ve üniversite haftaları ile halka açılmasıdır.

Diğer taraftan üniversitenin kapasitesinin artırılması ve kaliteli öğretim yapmasının bir sonucu olarak gelir kaynakları mütevazı halk çocukları da öğrenim imkânı kazanmışlardır. Böylece Cumhuriyet idaresi ihtiyacı olan inkılâpçı bir kadroyu yetiştirme imkânını bulmuştur.

Fakat hepsinden önemlisi, Atatürk tarafından sağlam bir şekilde kurulan milletlerarası standartlara sahip İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi'nin oluşmasına, bir anlamda 28 üniversiteye kaynak vazifesi görmüştür.

Esasen Atatürk üniversiteleri Türkiye'nin kültür birliğini oluşturacak kuruluşlar olarak düşünmüş ve 1930'lardan itibaren hız verdiği millî kültür politikasının bir aracı olarak çağdaş bir yapıda oluşmalarına itina göstermiştir.

Sonuç itibariyle, Türkiye'de bugün mevcut akademik araştırma ve çalışma düzeni, akademik potansiyel ile çağdaş medeniyet ve kültüre bakış açısı, Atatürk'ün hazırlamış olduğu üniversite reformunun bir sonucudur diyebiliriz.

Kaynak: Çaycı, A., "Atatürk, Bilim ve Üniversite", Sayfa :18-19, Anahtar, Milli Prodüktivite Merkezi Aylık Yayın Organı, Kasım 2001, Yıl:13, Sayı:155, Ankara.

Atatürk'ün Bilim ve Teknik Anlayışı

Az gelişmiş ülkeleri niteleyen temel göstergelerden biri de eğitim eksikliği ve okuma-yazma bilenlerin toplam nüfustaki oranının düşüklüğüdür. Gelişmiş ve kalkınmış ülkelerde bu oranın yükseldiği, hatta yüzde yüze vardığı görülmektedir. Ekonomik kalkınma ile eğitim arasındaki ilişki açık ve kesindir.

Atatürk'ün eğitime verdiği önem yanında asıl dikkati çeken özellik, eğitimin ekonomik kalkınmaya olan olumlu ve vazgeçilmez etkisini ısrarla belirtmesidir. Altyapı ve eğitimin

ekonomik kalkınmadaki temel rolleri için halkın da özlem ve isteğini katarak şöyle der: "Halk ve köylüler, beni her yerde şu iki sözle uyardılar: Yol ve okul." (1924)

Kendi yüksek kişiliğinin uyandıracığı etkiyi düşünerek, çevresindekilere, eğitime verdiği önemi göstermek için, kişisel bir özlem biçiminde zaman zaman şunları söyler: "Eğer Cumhurbaşkanı olmasam, Milli Eğitim Bakanlığını almak isterdim."

Okuma-yazma oranının düşük olması, Atatürk'ün gözünde ayıptır, utanç vericidir: "Düşününüz ki, bu ulusun, bu sosyal topluluğun yüzde onu, yirmisi, okuma-yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse, bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir."

Ulusun geri kalmışlığını yaratan nedenler arasında eğitim en önemlilerinden biridir: "Şimdiye dek izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin ulusumuzun gerileme tarihinde en önemli bir neden olduğu kanısındayım."

Eğitimden beklenen nedir?. "Eğitimdir ki bir ulusu ya özgür, bağımsız, onurlu, yüksek bir topluluk biçiminde yaşatır ya da bir ulusu tutsaklık ve yoksulluğa götürür." Çünkü: "Eğitimde hızla yüksek bir düzeye çıkacak bir ulusun yaşam savaşımında maddi ve manevi bütün güçlerinin artacağı kesindir." (1928)

Ulusun kalkınmasında bu denli önem taşıyan eğitimin temel nitelikleri nasıl olmalıdır? "Eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak gerekir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek düşünce olarak özlü bir program üzerinde çalışması gerekir. Bence bu programın özlü noktaları ikidir: 1-Sosyal hayatımızın gereksinmesine uygun olması; 2-Yüzyılın gereklerine uyması." (1922)

Yaşamının sonlarına dek bu görüşünü sürdürür: "Büyük davamız, en uygar ve en gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir devrim yapmış olan büyük Türk ulusunun dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak, düşünce ve atılımı beraber yürütmek zorundayız. Bu girişimde başarı, ancak süreli bir planla ve en akılcı çalışmakla mümkün olur. Bu nedenle, okuma yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşımının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak kişi ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda sağlamak; Eğitim Bakanlığının üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluluklardır." (1937)

Bu ilkelerin daima canlı tutulmasını isteyen ve bunun, üniversitelerin ve yüksek okulların başlıca görevleri olduğunu belirten Atatürk, yukarıda belirtilen ve iki ana temel noktaya dayandırdığı eğitimin yöntem ve içeriğini de açıklar: "Bir yandan bilgisizliği ortadan kaldırmaya uğraşırken bir yandan da ülke çocuğunu toplumsal ve iktisadi yaşamda eylemli biçimde etkili ve verimli kılabilmek için zorunlu olan ilk bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek yolu, eğitimimizin temelini oluşturmalıdır. Orta öğretimde de eğitim ve öğretim yolunun çalışmalı ve uygulamalı olması kesin bir koşuldur. Kadınlarımızın da benzer öğretim derecesinden geçerek yetiştirmelerine önem verilecektir." (1922)

Eğitimin uygulamalı olması ve eğitim gören kız ve erkeklerin beceri sahibi kılınması daima ön plandadır: "Erkek ve kız çocuklarımızın aynı biçimde bütün öğretim derecelerindeki eğitim ve öğretimlerinin çalışmalı olması önemlidir. Ülke evladı, her öğretim derecesinde ekonomik hayatta etken, etkili ve başarılı olacak biçimde donatılmalıdır." (1924)

Bilindiği gibi, hızlı bir ekonomik gelişme ve kalkınmanın gerçekleşmesiyle özellikle orta öğretim yapısında mesleki ve teknik eğitimin ağır basması arasında çok sıkı bir bağıntı vardır. Yukarıdaki sözlerde, bu sıkı bağıntının ısrarla vurgulanması, gerçekten ilginçtir.

Öğrenci, tek başına bir anlam taşımaz. Öğrencinin yetiştirilmesi için öğreticiye gereksinme vardır. Öğrenci-öğretici bir bütünün unsurlarıdır. Öğretmenliğin, "ilerlemeye ve herhalde gönenç sağlanmasına uygun bir meslek haline" konulmasını isteyen Atatürk'ün vardığı yargı önemli boyutlara ulaşmaktadır: "Ulusları kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğitimciden yoksun bir ulus, henüz ulus adını almak yeteneğini kazanmamıştır."

Ekonomik gelişme ve kalkınma düzeyi ülkenin sahip olduğu ve kullanabildiği bilimsel teknik gelişme ile ilgilidir. Teknik gelişmelerin kaynağı bilimsel gelişmelerdir. Bu nedenle, belirli bir düzeye ulaşan bilimsel gelişme, hangi ülkede olursa olsun, daima aynı sonucu vermekte, aynı teknik buluşu çıkartmaktadır. Teknik buluşlar, kesinlikle rastlantıya bağlı değildir. Birbirlerine yakın veya eşit bilimsel düzeye varan ülkelerin, aynı zamanda aynı buluşu gerçekleştirmeleri olayı, oldukça sık görülen bir durumdur.

Bilimsel gelişmenin teknik gelişmeyi doğurduktan sonra ekonomik gelişme ve kalkınmanın ortaya çıkabileceği görüşü yaygındır. Ünlü iktisatçılardan Colin Clark ve Jean Fourastie, ekonomik gelişme ve kalkınmada en büyük itici gücün teknik gelişme olduğunu ve ülkelerin hangi düzeyde olduklarının buna göre belirlendiğini, "üç sektör" adı altında ortaya koymuşlardır. Çalışan nüfusun %80'e yaklaşan bölümü tarım kesiminde yer alan, diğer sanayi ve hizmet kesimlerinin %10'luk paylarını barındıran bir ülke, tipik azgelişmiş bir ülkedir. Teknik gelişmenin uygulanmasıyla çalışan nüfus, ilk olarak sanayi kesimine transfer olmakta ve daha sonra üçüncü sektörde toplanmaktadır. Bu doğrultudaki gelişmelerle, gelecek yüzyılların ulusal ekonomilerinde, çalışan nüfusun %80 kadarı üçüncü sektörde yer alacaktır. Günümüz ülkelerini, böylece sektörlerin barındırdıkları çalışan nüfus oranlarına göre azgelişmiş, oldukça gelişmiş ve ileri gelişmiş ekonomiler olarak sınıflayabiliriz.

Bilim ve tekniğin önemli etkisini, ekonomik sistemlerin yapılarında da bulabiliriz. Uygulama alanında her iki sistemin ortak noktalarını belirlemek mümkünse de, teorik planda iki büyük sistemin ortak nokta olarak bağdaştırılmasına, yalnız bir istisna dışında, olanak yoktur. İleri bir teknik ve makineleşmeyi kullanmak, her iki sistemin benimsediği ve teorik planda kendini gösteren tek ortak noktadır.

Bütün bu anımsatmalar, bilim ve tekniğin ülke kalkınmasındaki belirleyici rolünü ortaya koyarken, aynı zamanda evrensel niteliğini de açıklar.

Atatürk'te temel kural ve amaç, çağdaş olmaktır. Bunun da yolu bilim ve teknikten geçer: "Dünyada her şey için, uygarlık için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir."

Üçbuçuk yıl süren bağımsızlık savaşından sonra, artık hep bu alanlarda çalışmayı, kafaları hep bunlara yormayı önerir: "Üçbuçuk yıl süren bu mücadeleden sonra bilim bakımından, eğitim bakımından mücadelelerimize devam edeceğiz. Fabrikacı olacağız, sanatçı olacağız. Bundan sonra anlayışımızı hep buna bütünüyle verelim." (1922)

"Ulusumuzun siyasal, sosyal hayatında, ulusumuzun düşünce eğitiminde yol göstericimiz bilim ve teknik olacaktır. Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı varsayamayız. Ülkemizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Bilim ve teknik nerede ise

oradan alacağız ve herkesin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için kayıt ve şart yoktur." (1922)

Celal Bayar, kurduğu ilk hükümet programında Atatürk'ün "ekonomik işlerde parolasının en ileri teknikle ve en verimli şekilde çalışma" olduğunu özenle belirtir. Bu konuda kesin kararlıdır: "Ulus, bugünkü uygar ulusların yaşam düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından, olduğu gibi kabul etmeye kesin olarak karar vermiştir." (1925)

Hangi uluslar uygardır?. Doğu mu?, Batı mı?

"Doğunun uygarlık anlayışı, maddi, manevi dünya olaylarını din görüşüyle değerlendiriyordu. Bu uygarlık kavramı yaşadıkça, kalkınma ve refah sağlanamazdı."

Uluslar ayrı olmasına karşın, uygarlık dünyası birdir. Bu dünyaya katılmak, bu uygarlık alanında yaşamak gerekir. Öyleyse: "Uygarlığa girmeyi arzulayıp Batı'ya yönelmemiş bir ulus gösterilemez."

Bütün bu sözlerde, iki büyük özelliği saptamak olanaklıdır: Birincisi, çağdaş olmak, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Devrin uygarlık dünyası batıdır. Ancak, burada bir noktanın aydınlanması gerekir. Atatürk, batıcı değildi. Amaçladığı çağdaş uygarlıktı. Batıyı uygar dünya olarak benimsemesi nedeniyle kimi kişilerin kendisini batıcı olarak yorumlaması, bu önemli özelliğin gözden kaçmasının bir sonucudur.

İkinci özellik ise, "uygar ulusların yaşam düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından olduğu gibi kabul etmeye" kesin kararlı olduğunu söylerken, gerçekleştireceği çeşitli devrimlerin ilk belirtilerini de vermiş olmasıdır.

Atatürk'ün çalışma yöntemi yakından incelendiğinde, uzun bir ön çalışmadan sonra sorunun olgunlaştırıldığı ve son aşamada da radikal niteliği ağır basan bir çözüm yoluna varıldığı görülmektedir.

Atatürk'ün en belirgin niteliklerinden biri, belki de birincisi gerçekçiliğidir. Yalnız bu gerçekçiliği, sadece belirli bir durumun olanakları ve koşulları için geçerli değildir. Zaman unsurunu da devreye sokmakta, zaman dilimlerine yayılarak davranış ve tutumunu yönlendirmektedir. Bu bakımdan, Atatürk'ü, temelinde gerçekçilik yatan fakat kapsamı daha geniş olan bir "zamanlama ustası" olarak nitelemek, tam anlamıyla yerine oturmuş bir saptama sayılabilir.

Bu konuda, yıllar sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği konferansta İsmet İnönü çok net deyişlerle şöyle konuşur (1960): "Atatürk'ün ekonomik alanda devrim yolu ile hiçbir zorlamada bulunmadığını açıkça ilan etmek isterim. Bu zorlama yapmamak, rastlantı değil, özenin sonucudur. Atatürk'ün hemen gerçekleştirilecek işlerle, gelişmesi zamana bırakılacak işler arasında uyumlu bir ayırma yapabilmesinin sonucudur."

Atatürk'ün kişiliğini oluşturan bu belirgin nitelik, gerçekçiliğidir. Bütün yaşamı boyunca, hiçbir zaman sürprize oynamamıştır. Üniversite reformunda da böyle olmuş çalışma yöntemi ve kişiliğini oluşturan temel niteliği, bütünüyle sergilenmiştir. Üniversite kanununun ani gibi gözüken bir gece de çıkması, aslında uzun ön çalışmaların sonucudur. Bir acelecilik ve yüzeysellik yoktur. Şöyle ki;

-1924 yılında Muallimler Kurultayı'nın toplanması, tüm eğitim ve öğretime verilecek ağırlıklı önemin ilk belirtisidir.

-1923 yılının Şubat ayında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresinin aldığı kararlar içinde bulunan dışarıya öğrenci gönderilmesi, uygulanmaya konmuştur.

-Dışarıdan öğretim üyesi getirilmiş ve üniversite konusunda inceleme ve araştırmalar yaptırılmıştır.

-İstanbul Edebiyat Fakültesinin "fahri profesörlük" tercihine yazdığı teşekkür mektubunda, Atatürk, "Darülfünun Edebiyat Medresesi" adını taşımasına rağmen "fakülte" deyimini anlamlı biçimde iki defa kullanmıştır.

-Ve yine çok anlamlı olarak, o yılki bütçeye, "Darülfünun" için şartlı ödenek konmuştur.

Üniversite reformu, böylece geçmiş tecrübelerin, çağdaş eğilimlerin ve gerçekçilikten kaynaklanan geniş kapsamlı bilim anlayışının bir sentezi olarak yapılmış ve bir gecede uygulanmasına geçilmiştir.

Kaynak: Ülken, Y., "Atatürk'te Eğitim-Bilim ve Teknik Anlayışı", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Sayfa :203-208, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995.
